

woensdag 3 december 2008

Letterman door **peter van brummelen**

Maarten Helle houdt van letters. In al hun verschijningsvormen, lijkt het. Op zijn bureau staat een wel heel kloeke stapel dozen met chocoladeletters. Helle (1959) lacht. "Ik heb onlangs in Arti een lezing gehouden over typografie in Amsterdam. Na afloop waren er wel zes mensen zo origineel me chocoladeletters cadeau te doen."

Hele setjes kreeg Helle aangeboden. Het woord letters in chocoladeletters bijvoorbeeld. Maar ook de reeks A-X-X-X-Z. "De A en de Z symboliseren het alfabet, de drie X'en staan voor de drie kruisen in het wapen van Amsterdam. Het is een beetje de chocoladeversie van de titel van mijn boek Letters in Amsterdam.

In het fotoboek Amsterdam in letters staan 350 voorbeelden van typografie op Amsterdamse gebouwen. Of zoals Helle zegt: "Plekken met fijne letters." Uithangborden, lichtbakken en raamopschriften doen niet mee; het gaat om typografie die, uitgevoerd in staal, steen of anderszins, deel uitmaakt van de architectuur van een gebouw.

De oudste voorbeelden in Amsterdam in letters zijn te vinden op gebouwen uit het einde van de negentiende eeuw, volgens Helle een gouden periode als het gaat om de combinatie architectuur-fotografie. Recente voorbeelden bevat het boek ook genoeg. Waar in de naoorlogse architectuur in Amsterdam typografie lang nauwelijks een rol speelde, maken letters tegenwoordig weer vaak deel uit van een ontwerp.

Van huis uit is Maarten Helle medisch bioloog. Maar pas nadat hij was gepromoveerd, realiseerde hij zich dat wetenschappelijk onderzoek toch niets voor hem was. In 1992 stapte hij over naar de grafische wereld.

Tegenwoordig geeft hij fotografen en ontwerpers persoonlijke digitale trainingen in programma's als Photoshop en InDesign. En is hij dus zelf ook fotograaf.

Amsterdam in letters is het resultaat van jarenlange zwerftochten door de stad. "Toen ik de grafische wereld in ging, kwam net de digitale fotografie op. Ik had sinds de middelbare school niet meer gefotografeerd, maar werd nu weer enthousiast. Ik ging gebouwen fotograferen. Gewoon voor mezelf, maar wel heel systematisch. Ik voorzag de foto's van trefwoorden: de architect van het gebouw, het jaar waarin het gebouwd was, de straat waar het stond. Toch nog een soort wetenschappelijke insteek."

Zijn omgang met grafische vormgevers wakkerde zijn liefde voor letters aan. "Mijn echtgenote is ook vormgeefster. Ik heb vaak over haar schouder staan meekijken als ze aan het werk was. Zo raakte ik geïnteresseerd in typografie. En dat uitte zich ook in de foto's die ik maakte; ik ging op zoek naar gebouwen waarbij typografie onderdeel van de architectuur was. En daarvan

bleken in Amsterdam heel veel te zijn."

Een zo groot kenner van de combinatie architectuur en typografie is Maarten Helle inmiddels, dat hij rondleidingen op dit gebied door de stad verzorgt. Voor Het Parool geeft hij een privétour langs - zoals het op zijn website heet - 'mooie letters op gebouwen'. We beginnen in het centrum, bij hem thuis in de Valkenburgerstraat. Vlak bij zijn huis prijkt op een stalen gevel in eveneens stalen letters het woord Supermarkt.

Het opvallende gebouwtje werd neergezet door Mediamatic, een organisatie voor beeldcultuur. "Een tijdelijke gebouw is het. Mediamatic is er zelf alweer uit, maar voorheen stond hun naam ook zo groot op de gevel. Dat supermarkt slaat op de buurman, een Sparfiliaal, dat er nog steeds is. Na Mediamatic heeft nog even de organisatie Gummo in het gebouw gezeten. Als je goed kijkt, zie je op de gevel nog de contouren van hun logo."

Dat Gummo zomaar dat eigen logo op de gevel zette, vond Helle maar niks. "De woorden Mediamatic en Supermarkt waren uitgevoerd in hetzelfde cursieve lettertype. Daar was over nagedacht. Die letters vormden ook echt een eenheid met het gebouw. Dat Gummologo had niets te maken met de architectuur, het had ook niets te maken met dat woord supermarkt."

Aan de zijde van Maarten Helle lijkt Amsterdam een grote typografische speeltuin. Alleen al in zijn eigen Valkenburgerstraat liggen de voorbeelden voor het oprapen. Zo zien we in de richting van het Meester Visserplein het gebouwtje van MacBike. Op de in glasblokken uitgevoerde gevel staat de firmanaam. Geen bedenksel van de architect van het gebouwtje, zocht Helle uit, maar van MacBike-oprichter Jos Louwman, die de letters zelf in rood plakfolie aanbracht.

Kijken we in de Valkenburgersraat in de richting van de IJtunnel, dan zien we heel veel letters. Die op het gebouw van de Koninklijke Marine bevallen Helle wel. "Ja hoor, mooi lettertje. En los van de huisstijl; ze zijn echt toegesneden op het gebouw." Bij wetenschapsmuseum Nemo prijkt wel het logo op een torentje. "Dat is niet meer dan een uitvergroting van de huisstijl. Het is het door Anthon Beeke ontworpen logo zoals dat ook op het briefpapier en de website van het museum staat."

Best een mooi logo, vindt Helle, maar een eenheid met de architectuur van het Nemogebouw vormt het niet. "Ik heb gehoord dat Renzo Piano, de architect, er geen enkele typografie op wilde. Dat logo op dat ene torentje is dus een compromis."

Van het Muziekgebouw aan 't IJ weet Helle dat de architect, bureau 3 x Nielsen, juist knoeperds van letters wilde. "Ik heb tekeningen gezien waarop over de hele breedte van de luifel de naam van het gebouw stond. Naar ik begrepen heb, heeft directeur Jan Wolff dat tegengehouden. Doodzonde. Moet je kijken hoe die naam er nu staat; waarom zou je in godsnaam een versmalde letter gebruiken als je zoveel ruimte hebt?"

Dan heeft buurman het Bimhuis het beter gedaan: "Kijk hoe de naam daar in een mooie, dikke letter van de gevel knalt."

'Holland West-Afrika Lijn' zien we in kloeke letters op een gevelsteen op een gebouw aan de Prins Hendrikkade staan. Duidelijk is dat er een ander bord overheen geschroefd heeft gezeten; de pluggen zitten nog in de steen. Het verheugt Helle zeer dat de oorspronkelijke typografie nu weer te zien is."

"Als een gebouw een andere bestemming krijgt, wordt vaak rücksichtslos met typografie omgesprongen. Bij Brouwerij 't IJ is zo een prachtig tegeltableau aan het zicht onttrokken. En bij Chinees restaurant Oriental City op de hoek van de Oudezijds Voorburgwal en de Oude Doelenstraat zit over de hele gevel een groene band, waar best eens iets heel moois onder zou kunnen zitten. Met mijn boek hoop ik vooral te bewerkstelligen dat mensen ook op een andere manier naar de stad gaan kijken, maar ik hoop ook dat het er toe leidt dat verborgen typografische schatten blootgelegd worden."

Maarten Helle houdt erg van de architectuur van Gerrit van Arkel (1859-1918). Het zal niet verbazen dat in diens ontwerpen typografie een belangrijke rol speelt. Aan het Rembrandtplein staat van Van Arkel café De Kroon. De naam van de zaak staat groot op het dak. "Heel lang heeft er een heel lelijke lichtbak voor gestaan. Tegenwoordig zijn de letters gelukkig weer goed te zien."

Het gaat om in platen staal gestanste letters. "In wezen zijn het letters van lucht; je kijkt er dwars doorheen. Ik weet zeker dat Van Arkel zich er zelf mee heeft bemoeid. Op de bouwtekeningen van het gebouw staan ze al."

Vlakbij, in de Reguliersbreestraat, bevinden zich Tuschinski en de Cineac. Allebei bioscopen, maar gebouwd in volkomen verschillende stijlen, zoals ook duidelijk te zien is aan de typografie op de gebouwen. "Tuschinski is in 1921 gebouwd, de Cineac niet eens zo veel later in 1934, maar de gebouwen lijken echt uit andere tijdperken te stammen. Tuschinski is een paleis, de Cineac is zakelijk. Moet je zien wat een feestelijke en uitbundige belettering op Tuschinski. Zoals bij veel gebouwen zijn het voor de gelegenheid ontworpen letters. Mij doen ze altijd aan een druipsteengrot denken."

De compleet andere letters op de Cineac, aan de gevel en -heel groot- boven op het dak, vindt Helle ook mooi. "Een heel ander verhaal natuurlijk. Het gebouw van Duijker is heel nadrukkelijk modern. Hier dienen zich nieuwe tijden aan. Dat drukken die grote letters ook uit. Ze zijn stoer en stevig"

Een lange rondleiding door de stad besluiten we voor het Handelsbladgebouw aan de Voorburgwal. Het Algemeen Handelsblad is al lang ter ziele, maar de titel staat, uitgehouwen in steen, nog altijd op het gebouw van Eduard Cuypers, een neef van de Cuypers die het Rijksmuseum en het Centraal Station heeft ontworpen.

Helle vindt de jügendstilbelettering vooral interessant vanwege de letter L. "Typografen hebben vaak een hekel aan de L omdat er boven de liggende

poot zoveel ruimte gaapt. De typograaf heeft dat hier opgelost door boven die liggende poot de volgende letter te plaatsen. Letters van deze breedte had hij anders nooit kwijt gekund. Het heeft ook wel een komisch effect, vind ik. De A die na de tweede L van Handelsblad komt, heeft een korte een lange poot en lijkt daardoor wel een hondje dat zijn poot optilt om te piesen."

Maarten Helle: Amsterdam in letters (uitgeverij Valiz, Euro 29,50)

www.hellebeelden.nl

peter van brummelen

Copyright: Het Parool